

מעדני כהן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

שנה ב' • גליון 46

פרשת עקב תש"פ

בענין מה שהחזיק ר' ישמעאל כהן גדול את ראשו של רבן שמעון בן גמליאל אחר מיתתו ובענין מי שצריך למסור נפשו על קידוש ד' אם צריך להזדרז בזה או דחיי שעה עדיף מזריז

בטלה כהונה ופירושו התוס' שם בשם ר' חיים כהן שהוא משום כבודו של רבי שכולם יטמאו לו, וכן כתבו התוס' שר' חיים כהן אמר שהיה מיטמא לר' אם היה שם בפטירתו, וכן כתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות אבל (הל' י') וז"ל 'נשיא שמת הכל מטמאין לו אפילו כהנים עשאוהו כמות מצוה לכל מפני שהכל חייבין בכבודו וכן הכל אונסין עליו, וכ"כ בהפלאה בכתובות שם ליישב איך טימא ר' ישמעאל לרשב"ג.

וראיתי בשם מרן הגאון ר' משה פינשטיין זצ"ל שהוסיף בזה שהיה צורך ליטול ראשו של ר' ג' בידידיו לכבודו שאף שהגויס רצו לבזות את התורה הוא מחבבו ולהראות כבודו וגדלו של מת ולהספידו, דהלא הגמרא סנהדרין נ"ב קוראת חיתוך הראש מיתה מנוולת מחמת הפרדתו מן הגוף והגויס עשו כך כדי לבזות את ר' שמעון בן גמליאל ואת התורה ולכן נטל את ראשו לכבודו של מת וכל מה שנצרך לכבודו של חכם הותר ליטמא לו, וכמו שאמרו בכתובות ק"ג שמשמות רבי בטלה כהונה והפירוש בזה הוא שמאחר שהיה חיוב על כל ישראל לעסוק ברבי אז היה נחשב כאותו היתר של מת מצוה לכל אחד דלא קאי על קבורתו של מת דווקא אלא גם על כל צרכי המות והעסק של כל אחד ואחד בישראל ברבנו הקדוש היה נחשב כצרכי המת, עכ"ד.

יבואר שר' ישמעאל נטמא לרשב"ג כדי להציל חיי שעה של עצמו ובעיקר הקושיא ראיתי מובא מפי השמועה בשם מרן הגאון ר' שלמה זלמן אייערבאך זצ"ל בקובץ מבקשי תורה (כרך ג' גליון ט"ז י"א אלול תשנ"ה בעמ' שפ"ב) שאמר ליישב וז"ל 'דכיון שהסכימו רוצחי המלכות לבקשתו שיטול את ראשו של רשב"ג נמצא שנתאדך הזמן עד שבאו להורגו וקימ"ל דמותו לעבור על כל איסורי תורה גם עבור חיי שעה ולכן היה מותר לו לבקש שיטמא את עצמו בעבור חיי שעה ע"כ, וכן ראיתי במחזור למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהובא תירוץ זה בשמו של הגרש"ז.

אלא דיש לעיין בזה דיש להסתפק אם מי שהורגים אותו על קידוש ה' במקום שהדין יהרג ואל יעבור וקבעו זמן להריגתו ואין אפשרות שינצל, האם יש אצלו את הדין של זריזין מקדימין אצל מצות וצריך להשתדל שימות לפני כן, או דילמא דמ"מ חיי שעה עדיף ועליו לעשות כל מצדיקי להאריך זמן ולהרויח חיי שעה, והרי אם יכול לברוח ולא להרג כלל מסתברא שצריך לברוח שהרי אסור להכניס עצמו למצב שיכריחו אותו לעבור עבירה ולמסור נפשו על קדוש ד' וא"כ גם לחיי שעה נימא דצריך לברוח ממיתתו ולאחר כל מה דאפשר.

בעקידת יצחק נזדרז אברהם ולא חשש לחיי שעה של יצחק ולכאורה יש להוכיח מאברהם אבינו דמיניה ילפינן דין זריזין מקדימין בריש מסכת פסחים אע"פ שנזדרזו לעקוד את יצחק ובהו אפשר דחיי שעה של יצחק דוחין מצוות זריזים שהרי יכול לקיים מצוותו לאחר זמן ומבואר שאע"פ שהיה יכול להרויח חיי שעה מכל מקום נזדרז בדבר.

אמנם נראה דבמקום שהקב"ה צוה על העקידה ונתגלה רצונו יתברך שרוצה במיתתו של האדם והוא חביבה לפניו יתברך בזה לא נאמר וחי בהם כלל שהרי אדרבא בזה נתגלה שאין נפשו חביבה כדי לעבור על התורה, וא"כ בוודאי צריך להזדרז לעשות המצוה שזהו רצונו יתברך, משא"כ במקום שצריך למסור עצמו על קדוש ד' יש להסתפק

שנהרג ביד אדם הוא שאמר אלי' שאין טומאה בצדיקים, אבל יוסף שמת מעצמו שפיר קאמר הגמ' נושאי ארונם של יוסף היה' עכ"ל.

² ואיתא באיכה רבה בסוף הפתיחה על ירימיה הנביא שקונן על הרוגי ירושלים וז"ל 'ובחזירתו היה מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים והיה מלקטן ומגפפן ומחבבן ומנשקן ונותנן לתוך טליתו ואומר להם בני לא כך הזהרתי ואמרתי לכם תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו גרליכם על הרי נשף על אותה שעה נאמר על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה, על אותם הרים נאים ומשובחים אשא בכי ונהי, על נאותיו של יעקב שנהפכו לקינה, ולא שמעו קול מקנה כי לא שמעו לקול דברי תורה ולא לקול דברי נבואה אלא מקנה אלא לקול דבר המקנה שהיו מקניאים אותו בעבודת כוכבים' וכו' ע"כ, והנה ירימיה היה כהן כמו שאמר הכתוב מן הכהנים אשר בענות ואין נטמא לאצבעותיהן של ישראל וכבר עמדו בזה כל המפרשים על המדרש.

אבל עתה נאמר שדיון כמות מצוה, אבל ברש"י שמה על זה מכמה פנים האחד שהיה לו לקבורו במקומו ולא לקחתו בטליתו, ועוד שאין מטמאין למת מצוה אלא לראשו ורובו אבל לא לאבריו כדאיתא בשו"ע יו"ד שע"ד ס"ב.

אבל הרד"ל כתב שם דשמו נטמא כבר לרובו של מת ובהו שפיר חזר ומיטמא לקבור גם אצל עותיקו משום מות מצוה, וכתב עוד שם דשמו לא היה עליהם בשר כראוי ואינו מטמא באהל, וצ"ע שהרי עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא ואין נטמא במגען של עצמות אלו וצ"ע.

בענין איך טימא עצמו ר' ישמעאל כהן גדול לרשב"ג

בקינות של ארזי הלבנון יש פסקא שכתוב בו בזה"ל 'לרבן שמעון חזר ההגמון להרגו בנפש נצורה, מזרע אהרן שאל בבקשה לבכות על בן הגבירה נטל ראשו ונתנו על ארכבתיו מנורה הטהורה, שם ענינו על ענינו ופיו על פיו באהבה גמורה ענה ואמר פה המתגבר בתורה פתאום נקנסה עליו מיתה משונה וחמורה'.

וכן ביוה"כ בפיוט של אלה אוכרה יש פסקא כעין זה 'כרות ראשי תחלה הרבה מנו לבקש ונס לא הרגני תחלה ואל אראה במיתת משרת לדר במעון להפיל גורלות צוה צפעון ונפל הגורל על רבן שמעון לשפוך דמו מהר כשור פר ובשנתך ראשו נטלו רבי ישמעאל וצרה עליו בקול מר כשופר אי הלשון הממהרת להורות באמרי שפר בעונות איך עתה לוחכת את העפר' ע"כ.

ולכאורה צריך ביאור איך הותר לר"י כהן גדול ליטול ראשו של רשב"ג והרי אסור היה להיטמא בטומאת מות שלא לצורך פקוח נפש, וכבר העיר בזה בהפלאה בכתובות (דף ק"ג), וכן בפנים יפות על התורה פרשת חוקת והאריכו בזה עוד בכמה חיבורים אבל אין בית המדרש בלא חידוש.

יבואר דכהן בעודו נוגע במת או שהוא באהל המת אינו מוסיף איסור ליטמא למת אחר

ובפשוטו היה נראה שמאחר וכבר היה טמא בל"ה באהל המת תו אין תוספת טומאה במה שנטלו בידו שהרי כל זמן שהוא באהל המת הרי הוא מטמא בחיבורים כנוגע במת עצמו, וא"כ אינו מוסיף טומאה כלל במה שנוגע במת, ולא נחלקו הראשונים בניזר (דף מ"ב:) בכהן טמא אם מותר לטמאות למת ששיטת ר"ת שכל שנטמא באותו היום מותר ליטמא למת משום שאינו מוסיף עליו טומאה יותר שהרי הנטמא במת טמא ז' ימים וכל שנטמא באותו יום אינו מוסיף עוד טומאה בעוד יום, ושיטת הראב"ד שכהן טמא מותר להטמא למת אע"פ שמוסיף עליו טומאה בעוד יום דסוף סוף הוא טמא, ועל זה נחלקו הראשונים וס"ל דאפי' באותו יום אסור ליטמא למת משום שמוסיף טומאה בחיבורים שהרי בעודו נוגע במת הרי הוא מטמא כמת עצמו, ולהכי אסור להוסיף עוד טומאה על עצמו, אבל מי שאוחז במת או שהוא באהל המת לכולי עלמא אין תוספת טומאה במה שנוגע במת ולכן כל זמן שנטמא לאביו בהיתר מותר ליטמא למת אחר, כמבואר בשו"ע סימן שע"ג ס"ז ברמ"א, וכן צידד בפנים יפות שם.

ויעיין במנחת חינוך (מצוה רס"ד) שנסתפק אם מותר ליטמא לאביו ולמת אחר בבת אחת מדין ריבוי בשעורים, אבל אחר שנטמא לאביו פשוט לו שמוותר להטמא למת אחר בעודו מיטמא באביו, ותלה ענין זה אם טומאת קרובים הותרה או דחיה, ולכאורה קשה כיון שאין כאן תוספת טומאה אין כאן תוספת איסור כלל, ולא שייך לריבוי בשעורים וצ"ע, ועיין עוד בס' הר צבי יו"ד סימן רפ"ב מש"כ בזה.

יבואר מה שהותר לכהן ליטמא למת מצוה וכל אחד לפי כבודו

ועוד פירושו בזה שהותר לטמא לרשב"ג משום כבוד המת שהרי הותר לכהן לטמא למת מצוה וכן הותר לטמא לכבודו של חכם וכמו שאמרו בכתובות דף ק"ג כשמת רבי

1 בענין אם קברי צדיקים אינן מטמאין

ואין לומר דהכונה דקברי צדיקים אינן מטמאין שהרי התוס' ביבמות (דף ס"א) כתבו שלא יתכן לומר כן ודחקו במה שאמר אליהו הנביא בקברו את ר' עקיבא קברי צדיקים אינן מטמאין דהכונה משום שהיה מת מצוה ונדחקו בזה משום שבגמ' בסוכה (דף כ"ה:) איתא 'דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וכו' אותם אנשים מי היו נושאי ארונם של יוסף היו דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מישאל ואלעזר היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא' ע"כ, ואין לנו צדיקים יותר מאלו והכתוב אומר שנטמאו להם, ולכן נדחקו לומר שמה שאלהו הנביא אמר שקברי צדיקים אינן מטמאין היה טעמו משום מות מצוה, ויעיין אבני נזר (יורה דעה סימן תס"א אות י"ז) שכתב ליישב הא דקברי צדיקים אינן מטמאין אינו אלא בנהרג וז"ל 'ולי הי' נראה להשוות הא דנושאי ארונם של יוסף גם הא דאין טומאה בצדיקים והוא דהנה טעם טומאת מות כתב רמב"ן [פר' חקת] משום אדם מות בעשיו של נפש, וכמ"ש רח"ו ז"ל שג' טיפי מרה שחורק מה"מ מטמאים הגוף ואינה מוצאת הנשמה מנהג לכהן רגלה ויוצאת ומכאן טומאת מות, אך זה כמות, אך בנהרג שאינו מות ע"י מה"מ כמ"ש בזה"ק ח"א ק"ד בטעם עגלה ערופה, ע"כ צריכין לבוא לטעם הוזה"ק משום דבמאנא דקדושה בעיין לאתחברא, ובטעם הוזהר הוא שמהלכים שבצדיקים אין טעם זה יען קדשי הגוף בקדושת עצמו ואינו מאנא דקדושה לבד רק הגוף עצמו קודש מקודש ואין החיצונים יכולים להתאחד אהם אבל מת מעצמו כל שאינו מהמתים בנשיקה ומת ע"י מה"מ כמפורש בפרק ואלו מגלחין [מ"ק ב"ב]. שאפי' האמוראים הגדולים הי' מיתתו ע"י מה"מ, מטמא ע"י הג' טיפין, וע"כ דוקא רע"ק

בטעם המצווה האם משום שהמצוה לקדש שם ד' ברבים היא נרצית לפניו, שהיא חביבה לפניו יתברך יותר מחיי הישראל, או דמה שצריך למסור נפשו אינו אלא משום שהקלוקל שיעשה מהעבירה של ג' עבירות או חלול ד' היא גדולה כל כך שעדיף למות מאשר לעבור העבירה, אבל אם יכול לעכב העבירה ולחיות עוד זמן מה עדיף טפי, שהרי אם יוכל לברוח ולא למות עדיף טפי והכי נמי עדיף שישא עצמו למסור נפשו שהרי אין המצוה החביבה על ד' יתברך אלא העבירה חמורה שלא לעבור עליה ולכן אפשר דלא אמרין ביה דרזין מקדימין למצוות.

והנה בשו"ת שבות יעקב (חלק ב' סימן ק"ו) נשאל על דבר עיר אחת שגורו עליהם גזירה להעברת דת שמחויבים להרוג ואל יעבור ומקצתם יכולין לברוח אי מחויבין לברוח כדי להציל נפשם דלא יהא כמאבד עצמם לדעת או נימא דאל יפרשו מן הציבור שמחויבים למסור נפשם על קדוש השם.

ומסיק דודאי גדול הצלת נפשות אם יכולין לברוח, אבל מ"מ אם רוצה להחמיר על עצמו ולמסור נפשו לקדש השם ברבי' שממנו ילמדו אחר' לעשות זכור לטוב, וודאי לא מקרי מאבד עצמו לדעת וכדאית' בפ"ק דע"ז דף י"ח גבי רבי חנינא בן תרדיון, עכ"ד, והובא בפתחי תשובה יורה דעה סימן קנ"א.

ומבואר שגם במקום שיכול לקדש שמו הגדול הרי הוא צריך לברוח אם יכול וא"כ ה"ה שאם אפשר להציל חיי שעה ולא למהר מיתתו שלא ימהר מיתתו כדי להציל חיי שעה.

המעשה עם הגר"א שאמר להגר צדק כשהלך לקדש ד' שירון מהר

ושמעת' שמרן הגאון הגדול ר' יעקב אדלשטיין זצ"ל היה מספר מה ששמע מפי רבו שלמדו בילדותו הרב זלמן אסטולין בעיירה שומיאץ שברוסיה ששמע מוקני ליטא שכשעבר הגר צדק תחת חלון ביתו של רבינו הגר"א פתח זה את חלונו וקרא לעברו ר' אברהם לך בוריות, והיו אומרים וקני ליטא שעלה בלבו של ר' אברהם האם עפ"י דין תורה הוא חייב להאט את צעדיו כדי להציל עצמו לחיי שעה ולהרויח עוד כמה דקות של חיים או שכמא מחייבת מצוות קידוש ה' דוקא להזדוץ ולמהר משום ורזים מקדימים למצוות ובכך להגדיל גם את מעשה קידוש ה', יצא הגר"א והכריע עבורו את ההלכה כי מוטב שיאין את צעדיו כדי לקדש שם שמים ויפה שעה אחת קודם³.

והנה שמעתי בשם מרן הגר"א אדלשטיין שליט"א שביאר המעשה דהגר"א שאמר להגר צדק למהר דרכו על פי מה דאיתא בבראשית רבה (פרשת תולדות פרשה ס"ג) 'עטרת זקנים בני בנים, האבות עטרה לבנים, והבנים עטרת האבות, האבות עטרה לבנים, שנאמר ותפארת בנים אבותם, הבנים עטרה לאבות, דכתיב עטרת זקנים בני בנים, רבי שמואל בר רב יצחק אמר אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב, משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישורף וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך, אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך, כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישורף, וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לעמוד ממנו, אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב הה"ד (ישעיה כ"ט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, יעקב פדה את אברהם' עכ"ל.

והקשו המפרשים למה לא היה אברהם כדאי להנצל בזכות עצמו שמסר את נפשו על קידוש השם, ות' ביפה תואר על המדרש וז"ל 'כי מן הדין הוא שכל מי שמוסר את נפשו על קידוש השם אין ראוי שיעזובו ה', כי השלמות הגדולה הוה טוב לו, ולזה לא נזקק הקדוש ברוך הוא להציל את ר' עקיבא וחבריו, וחנניה מישאל ועזריה שניצלו, וכן כל מי שניצל, ה' לאיזה סבה לפי שעתו, ולזה אברהם מצד עצמו, הדין היה שישורף כי זהו הטוב והראוי לו, אלא לפי משך הזרע הטהור אשר עדיין לא יצא ממנו ניצל, ולהכי נקט יעקב שהוא שלשלת היחס אשר היתה מטתו שלמה' עכ"ד, ולפ"ז מבואר היטב שבבואר הוריות בזה הוא מצוה גדולה ולא אמרין דחיי שעה עדיפא בזה משום שהיה השלימות הגדול ביותר להאדם.

יבואר במה שר' ישמעאל כ"ג ורשב"ג בקשו כל אחד למות קודם

והנה יש מקום לעיין בהא דרשב"ג ור"ר כהן גדול בקשו כל אחד למות תחלה וכל אחד אמר טעמו שרוצה למות תחלה ובקשו על כך מהמושל, ולכאורה קשה איך היה מותר להם לבקש כל אחד להקדים מיתתו והרי אסור למסור חיי שעה שלו כדי להציל

³ העירוני כמה ת"ח שאפשר שאם היה הולך בצעדים מתונים היה נראה שמסתפק בדבר ושמוא לא הוחלט אצלו למסור נפשו על קידוש ד' והיה מתחיל שם שמים ולכן הוצרך למהר למסור נפשו להראות ששמוא במצוה זו ואין לך קידוש ד' גדול מזה.

⁴ העירוני ידיד הרב המופלא ר' רפאל כהן פישר שליט"א שהרי אין הריגת עצמו אלא בבקשה בעלמא ואינו אלא גרמא ובהא אפשר דלא אמרין יתג ואל יעבור שהרי אינו חייב מיתה על הריגה זו וא"כ מותר לבקש על הריגת עצמו קודם.

אמנם יעויין במנחת חינוך (מצוה נ"ו אות י') שכתב דלהרוג בגרמא ג"כ הדין דיהרג ואל יעבור וראיה שאסור למסור אחד מבני העיר להציל את העיר אע"פ שאינו אלא גרמא, וכ"כ בתפארת ישראל סוף יומא והקשה מגמ' בנדרים דף כ"ב שעולא אמר פרע ליה בית השחיטה והרי אסור לאבד חיי שעה של חבירו בגרמא יעו"ש, וכן יעויין בחידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם הלכות יסודי התורה שכתב דאפי' על מצוות הצלת חבירו נמי הוי אמרין דיהרג ואל יעבור אם לא הקרא דוחי אחיך עמך ולהכי אפי' ברצוהו דשב ואל תעשה יתג ואל יעבור יעו"ש.

את חבירו שכמו שאסור להרוג חבירו כדי להציל עצמו הוא הדין להיפך שהרי מאי חזית דדמא ידידה סומק טפי ולמה לא נתנו לעכו"ם להחליט בזה בלא הטלת גורל'.

ולכא' מוכרח מזה דמאחר והיה כאן קידוש ד' וכל אחד מסר עצמו למות קודם למה כ"א רצה למות קודם שכל היכא שחייב למסור עצמו אמרין דזרזים מקדימין, וכמו שאמר הגר"א להגר צדק שירון מהר שנשם בזה מצוה להודו ד' שהרי לא את ד'.

ובזה נדחה מה ששיי שרצו לומר שלא היה במיתתם עניין של קידוש ד' שהרי לא הכריחו אותם להמיר דתם אלא רצו להרגם ובהו בוודאי צריך להציל חיי שעה ובהו הונח תירוצו של מרן הגר"א שלכן טימא עצמו כדי להרויח חיי שעה, אבל למשנ"ת שכל אחד בקש למות מהרה וע"כ שהוא משום מצוות קדוש ד' המוטל עליהם וע"כ שהיה בידם להמיר דתם ולהכי היה קידוש ד' בהריגתם ולהכי קשה לומר שטימא עצמו כדי לזכות לעוד חיי שעה, וע"ע.

יבואר כוונת הכתוב שאוני והטילוני על הים כדי להציל חיי שעה

והגאון ר' שלום שבדרון זצ"ל היה מספר המעשה עם הגה"צ ר' לייב חסמן זצ"ל משגיח דישיבת חברון שביום הכיפורים האחרון לחייו הוא צם כל היום בסוף הצום היה כמובן חלוש ירד לביתו וביקש שעשורה בחורים יתפללו אותו מעריב מיד בזמן המותר ולא להמשיך בתפילה כמו בישיבה הוא ירד ואחריו עשרה תלמידים אני לא הייתי שם, אבל העידו לי נותרו דקות ספורות עד מעריב הוא ישב ליד שולחנו וחשב מה שחשב והבזין כי בחבורים משוחחים ביניהם על סתם הוא הגביה את ראשו החלוש ואמר להם נאמר ביונה כי הנביא אמר לנוסעי הספינה בשלי הסער הזה שאוני והטילוני אל הים לשם מה הוא ביקש שאוני וחי לא יסאו אותו בוודאי כי אם הוא שוכב בירכתי הספינה א"כ צריכים לשאתו לסיפון גביהו אותו ויטילוהו לים, התשובה היא, שאוני והטילוני תגביהו אותי מעל הסיפון אל תשליכו אותי ישר לים אלא קודם תגביהו שאוני, ומדוע, כדי להרויח להוכיח לעצמי ולאחרים מה הוא עוד רגע של חיים אל תזרוק אותי סתם כך כי אז יהיה לי עוד חיים בכך המשוגח שלנו רמו לבחורים להעריך עוד רגע של יום הכיפורים שהוא רגע גדול והם הודיעונו אז ממשמעות נוספת של דבריו על עוד רגע של חיים שלו באחרית ימיו רגע נוסף של יום כיפור הוא רגע נוסף של חיים פתח לנו שער בעת נעילת שער עוד רגע נוסף, עכ"ד.

והנה מה שמסר עצמו להריגה אפשר דס"ל שהיה לו דין רודף וכ"כ החיד"א בספר נחל שורק, אבל מה שאמר שאוני לכאורה הוא חיוב גמור של הצלת חיי שעה שמה שאינו נצרך להצלת נפשות חייב להציל ואינו מדת חסידות להוכיח לכולם מהו ערכו של חיים כמו שנתבאר בדברי הגה"צ ר' שלום שבדרון זצ"ל וע"ע.

ואע"פ שבחייבי מיתות ב"ד נראה פשוט שאין ממתנין מלהרגו ואין חסין על חיי שעה שלו שהרי מחוייב מיתה הוא, אבל רודף הרי אין חיוב מיתתו אלא להצלת הנרדף שהרי ביכול להצילו באחד מאבריו אין ממתין אותו, וא"כ אפשר דמצילין חיי שעה ידידה דכל שאינו נצרך להצלת הנרדף אין ממתין אותו וע"ע.

יבואר מה הדין בספק קדוש ד' אם אמרין ספק נפשות להקל

והנה בשו"ת יורה דעה (סימן קנ"ז ס"א) הביא פלוגתת הראשונים אם במקום שיעבור ואל יתגדל אס מסר עצמו למיתה הרי זה קידש את ד' או שהוא מאבד עצמו לדעת, ונהלקו בזה התוס' והרמב"ם וכתב שם וז"ל 'והב"ח פסק כהרמב"ם דכל מי שדינו לעבור ואל יתגדל ונראה ואל יתגדל עבר ה"ו מתחייב בנפשו, וכן דעת הב"י וכן נראה דעת הרמב"ם בס' תורת האדם ומביאו הר"ן פ' יח"ב, והב"ח ממחר"ח רפ"ק דכתובות כתבו אם רוצה להחמיר על עצמו ולהירג ה"ו יעבור ואל יתגדל צ"ע אי שרי או לא' ע"כ, וכתב בתרומת הדשן (ס' קצ"ט) והיה נראה דבפלוגתא דרבוותא אולין לקולא באיסור סכנת נפשות כדאמרין בעלמא ספק נפשות להקל, אמנם י"ל הכא דלענין קדוש השם שלא הקפידה התורה על איבוד נפשות מישראל לא ילפינן לה משאר ספקות דלית בהו משום קידוש השם ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו' עכ"ל, ומבואר דבספק קדוש ד' צדד בתרומת הדשן שצריך למסור עצמו ולא אמרין דהוא ספק נפשות, והיינו טעמא שהרי בכל גוונא יעשה קדוש ד' מיתתו ובהו לא אמרין דחביבה נפשו של ישראל אלא המצוה דקדוש ד' חביבה יותר ולהכי בספק גם כן ימסור עצמו, ויעו"ש שם ברעק"א מה שרביא בשם ספר תיבת נמא דספק אשת איש מסתפק אם להחמיר בזה.

והראי' ש"ב ידידי הגאון ר' משה מעט שליט"א דבביאור הגר"א על תורת כהנים פרשת אמור במצוות ונקדשת בתוך בני ישראל ביאר מנלן שעל מצוה זו צריך מסירות נפש וכתב וז"ל 'דיליף שצריך למסור נפש מונקדשת בתוך בני ישראל דסמך על גז"ש

⁵ וידיד הגאון ר' ישראל אדלשטיין שליט"א אמר בזה שאפשר שידעו שבוה שכל אחד יאמר שרוצה למות תחלה יתעכב הדבר ויעשו גורלות ויכולו להיות עוד זמן מה, ועשו כן כדי להציל חיי שעה ידידה, ואע"פ שאמרו שרוצה למות קודם חבירו לא היה דרך ערמה ורמאות אלא נראה שהיה רצונם למות כל אחד קודם חבירו שלא לראות במיתת חבירו אבל הותר להם משום הצלת חיי שעה ידידה.

⁶ והנה בשו"ת (ויד"ד סימן קנ"ז ס"א) כתב דבשעת הגזירה אין למסור עצמו אלא כשאין הגוי עושה להנאת עצמו, וכתב שם וז"ל 'והב"ח פסק דבשעת הגזירה אפי' מכיון להנאת עצמו יתגדל ואל יעבור ודעת רש"י אינו כן וגם אין דבריו מוכרחים, וגם בהג"ח ממחר"ח רפ"ק דפרק קמא דכתובות הניח זה בצ"ע ולכן י"ל דספק נפשות להקל ועיין בפסקי מהרא"י סי' ר"ג, עכ"ל, ולכא' סתר עצמו שהרי כתב בסק"א דלא אמרין ספק נפשות להקל היכא דאיכא מצות קידוש ד', ואפשר דיש להקל שבפלוגתת הרמב"ם והתוס' כתב שיש להחמיר ובהו שיעשה להנאת עצמו כתב להקל, משום דכשעושה להנאת עצמו אפשר שאין כאן קדוש ד' כלל ולהכי הוי ספק נפשות אבל במקום שיעשה קדוש ד' ממתין ואפשר שאינו מחוייב בדבר שפיר אמרין ספקיו להחמיר.

ונקדש ונקדש מונקדש בכבודי מה התם קדוש השם עם מסירות נפש אף הכא כן עכ"ל, וחזינו שכמו שהיה רצונו שיתקדש שמו במכבדיו של מקום כך בכל מצוות קידוש ד', ולכן נראה שמצוה להודרו בזה.

ביאור מה דמשה רבינו פסע פסיעה אחת להר נבו אע"פ שמיתתו תלויה בדבר והנה בטעמא דקרא פרשת האזינו כתב בקרא דעלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ וגו' ומת בהר שאתה עולה שם וגו' ואמרו חז"ל שעלה כל ההר בפסיעה אחת וכתב שם וז"ל 'עלה אל הר העברים לכאורה כיון שלא אמר לו זמן היה יכול למשוך הרבה זמן ולא לעלות והיה מאריך ימים, עי' בחזו"א סוף נגעים שאין שייך בזה כל תאחר, וכו' ממש וריון מקדימין למצות נודרו לקיים מיד אע"פ שעי"ז ממחר וכבר שיבחוהו חז"ל ע"ז במעשה מדין ואע"ג שיש בזה פקו"נ מיתתו כיון שהוא מצות הקב"ה לא שייך בזה פקו"נ עכ"ל.

והנה בשולחן ערוך (סימן שכ"ח סעיף י') כתב וז"ל 'מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה, אין מחללין עליו השבת כדי להצילו' ובמשנה ברורה שם (ס"ק ל"א) כתב דטעמא דמילתא משום 'דאין אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, אך אם הכפיה

הנה ברמב"ם (פ"ו מהל' ממרים ה"ג) כתב וז"ל 'אי זהו מורא ואי זהו כבוד, מורא לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו, ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במוותו, אלא אומר אבא מרי, היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שמו, יראה לי שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו, אבל השמות שקוראים בהן את העם כגון אברהם יצחק ויעקב משה וכיוצא בהן בכל לשון ובכל זמן קורא בהן לאחרים שלא בפניו ואין בכך כלום' עכ"ל, ומבואר מדבריו שאם שם אביו שם פלאי אסור לקרות לאחר בשם זה אפי' שלא בפני האב, ובפני האב אסור לקרות לאחר בשם זה אפי' בשם שאינו פלאי.

אמנם בדרישה (יו"ד סי' ר"מ אות ד') הקשה ממש"כ הרמב"ם בפ"ה מהלכות ת"ת וז"ל 'ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו ואפילו שלא בפניו והוא שיהיה השם פלאי שכל השומע ידע שהוא פלוני' וכו', ובכסף משנה הקשה וז"ל 'אבל קשה היתם משמע דדוקא לאחרים מותר כשאין השם פלא אבל להם אסור, וגם לאחרים דמותר הני מילי שלא בפניו אבל בפניו לא והכא משמע דאפילו להם מותר בפניהם וכל שכן לאחרים, וכשהשם פלא משמע היתם דאפילו שלא בפניו אסור שהרי כתב שכשאין השם פלא קורא לאחרים שלא בפניו הא אם הוא פלא אפילו שלא בפניו אסור וכאן כתב ולא יזכיר שמו בפניו גם צריך תלמוד מנא ליה דצריך לשנות שם האחרים' עכ"ל, והנה בקושיא.

וכתב בדרישה וז"ל 'ולע"ד נראה שלא היה כתוב כן בספרי הרמב"ם שביד רבינו, או שלא היה גורס לו ומחקו מספרי הרמב"ם שהיו בידו וכן נראה מוכרח דט"ם הוא דאל"כ קשה דברי הרמב"ם אהדדי וכמו שהקשה הב"י עצמו בכסף משנה שלו בפרק ה' מהלכות ת"ת ובב"י ג"כ רימזו הקושיא קצת בסימן רמ"ב וכו', לכן נראה שרבינו הטור השמיטו מהערתו לדברי הרמב"ם מפני שלא גרס לה וכו' ניחא הכל שגם בהלכות ממרים לא אסר בשם אחרים אלא דוקא כשהוא פלאי וגם בפניו, אבל בפניו בלא פלאי או פלאי ושלא בפניו שרי כמו שכתב בהלכות ת"ת שלא אסר שלא בפניו כי אם לקרות לרבו והוא פלאי אבל אחרים שלא בפניו בכל ענין שרי' עכ"ל, והש"ך סי' ר"מ הביא דברי הדרישה והסכים עמו.

ומבואר שנחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם אם בשם שאינו פלאי יכול לקרותו בפניו לאחרים וכן אם שם פלאי קורא שלא בפניו, וא"כ הוא ספק דאורייתא אם לקרוא שם פלאי שלא בפניו אם מותר או אסור וספיקו להחמיר.

יבואר דדינא דמכבדו במוותו הוא מן התורה

והיה מקום להסתפק אי מכבדו במוותו הוא מדאורייתא או מדרבנן שאם אינו אלא מדרבנן הרי הוא ספיקא דרבנן ולקולא ובפשוטו הוא מדאורייתא וספיקו להחמיר. **וידידי הגאון ר' משה מעט שליט"א** הביא ראיה ברורה מהרע"א (תשובה ס"ח) שנסתפק בצוואת אב כנגד צוואת אם ואיירי שהאב נפטר ודן בזה הי מיניה עדיף, ואי נימא דמכבדו לאחר מיתה אינו מדאורייתא א"כ פשוט שהיה צריך להעדיף את הכיבוד המחוייב מדאורייתא וע"כ דס"ל דתרווייהו דאורייתא, ואפי' להנו"ב שהביא שם דס"ל דכבוד מחיים עדיף מכל מקום לא כתב שהטעם הוא משום דמכבדו במוותו הוא מדרבנן וע"כ שהוא מן התורה וא"כ צריך להחמיר בספיקו.

הנה במנחת חינוך מצוה ל"ג כתב וז"ל 'והנה אף דבאביו ואמו חייב בכבודם גם לאחר מיתה מכל מקום נראה פשוט דאשת אביו אם מתה, או בעל אמו שמת, אינו חייב בכבודם כיון שמתו אין זה אשת אביו ולא בעל אמו כמו בנתגרשו, אך אחיו הגדול חייב בכבודו לאחר מיתה גם כן כיון דמכל מקום הוא אחיו כנלע"ד, עכ"ל.

אכן בשו"ת רבי עקיבא איגר (קמא סימן ס"ח) מבואר לכאורה דלא כסברת המנחת חינוך דאשת אביו לאחר מיתה לאו אשת אביו היא, אלא כל שהיתה אשת אביו חייב בכבודה אע"פ שעתה אינה אשת אביו, שכתב שם וז"ל 'הנה בבוקר הדין אם צווחה אמו או אביו לעשות דבר אחרי מותו, אם צריך לקיים הצווחה מדין כיבוד דבר זה צריך עיון לדינא, דמצוה בברייתא פ"ק דקדושין (דף ל"א) מכבדו בחייו ומכבדו במוותו וכו' עכ"ל.

היה באחד מג' עבירות ע"ג וע"ד והוא משער שהנאנס ימסור עצמו למיתה בשביל זה אפשר דצריך לחלל כדי שלא יבוא לה' עכ"ל, ולכאורה צ"ב למה נסתפק אם צריך לחלל שבת עליו הרי הוא פקוח נפש שדוחה כל התורה.

ונראה כמשנ"ל דבמקום קידוש השם הרי מיתתו קידוש השם הוא ומיתה זו חשובה בעיני הקב"ה ואין לדון בה דין פיקוח נפש שאין זו מיתה אלא חיים ולכן יתכן שלא יחלל שבת עליו, וכן ראיתי שכתב בספר בד קדש כתובות ס"ו.

אמנם העירי ידידי הגאון ר' דוד סגל שליט"א דא"כ גם במקום שאין חלול שבת גם כן לא יציל אותו שהרי חביב מיתתו לפני המקום אלא דבמקום שאפשר להצילו הרי הוא אינו צריך למסור נפשו על קדוש ד' שהרי אינו צריך להעמיד עצמו למסור עצמו למיתה וא"כ גם בחלול שבת שיחללו שבת להצילו וצ"ע.

והנה זה ברור דלשיטת התוס' דבמצוות שדינים יעבור ואל יתגר מותר למסור עצמו על קדוש ד' ועושה מצוה בזה, נראה פשוט שגם יש בזה מצוה להודרו, אבל להרמב"ם שמי שמוסר עצמו למיתה במקום שאינו חייב בזה הרי הוא מאבד עצמו לדעת, יש להסתפק אם יש בזה זריזים וכמבואר בכמה מקומות נראה שיש בזה דין זריזים, וצ"ע.

בענין קריאת שם פלאי של אביו לאדם אחר שלא בפני האב

יבואר אם מותר לקרוא שם בברית מילה כשהוא שם פלאי של אביו ושמעתי שבשעה שעשה הגאון ר' יוסף דב הלוי סאלאוויצקי זצ"ל בן מרן הגר"י זצ"ל ברית מילה לבנו הרב הגאון ר' חיים שליט"א ואמר מרן הגר"י לבנו הגר"ד זצ"ל שלא יכבד אותו בברכות והסביר את טעמו שהרי לרך הנימול יקראו ע"ש אביו מרן הגר"ח זצ"ל ואע"פ שקריאת השם חיים אין בזה איסור עבדו שכן אין זה שם פלאי אולם אם יכבדוהו בברכות הרי יצטרך לומר חיים בן יוסף דב הלוי זה הקטן גדול יהיה זה כבר ברור שהוא בגדר פלאי ועל כן אינו רוצה לומר הברכות וכבר נדפס בעובדות והנהגות לבית בריסק חלק א'.

וכשימואל ראש ישיבת מיר הגאון ר' נתן צבי פינקל זצ"ל אמר את הברכות ראש ישיבת מיר הגאון ר' אליעזר יהודה פינקל זצ"ל וכשהוצרך לקרוא השם ואמרו לו נתן צבי אמר ויקרא שמו בישראל ר' נתן צבי שלא רצה לומר שם אביו שהיה נראה בעיניו כפלאי באותו זמן ולכן קראו ר' נתן צבי.

וכשעשה בני הרב הגאון ר' צבי ברית לנכדי רצה לקרוא על שם אאמו"ר הגאון ר' משה פינחס בן ר' צבי הכהן והיית צריך לברך הברכות וכו' הרי השם משה פינחס בן ר' צבי הכהן הוא שם פלאי כמו שאמר מרן הגר"י ושאליתי לרד"י מרן הגאון ר' נסים קרליץ זצ"ל ואמר לי הגר"נ שאני יכול לקרותו בשמו, ונראה בטעמו של דבר שהוא משום שאין הכל מכירין את שם אביו של אביו ורק היכא ששם אביו הוא שם פלאי אסור לקרותו אבל אם רק יחד עם שם אבי אביו הוא פלאי מותר לקרותו בשמו ואצל מרן הגר"ח הכל היה ידוע את שמו ושם אביו אע"פ שהיה פלאי, וגם שבברית כשקורא השם נראה שהוא קורא שם לרך הנמול ולהכי אינו נראה שקורא לאביו, ולכן שפיר יכול לקרוא לתינוק בשם אביו אע"פ שהוא פלאי.

ושמעתי שהיה ברית שמרן בעל קהלות יעקב היה סנדק ומרן הגר"ח קיבל הברכות וכשקרא השם אמרו לו יעקב ישראל והיה כמסתפק מה יעשה והכריע לקרוא השם ואפשר דסברתו היה כמו שנתבאר.

יבואר מנהג הספרדים שקוראים לבניהם בשם אביהם בחייהם

והנה בספר אגן הסהר (חלק שני אות תל"ב) הביא בשם ספר זכר נפתלי שכתב שחילוקי המנהגות שהאשכנזים אינם קוראים לבניהם בשם אביהם ואמנם כל ימי חיותם, והספרדים קוראים לבניהם בשם אביהם ואמנם גם בחיי אביהם הוא תלוי בפלוגתת האחרונים אם בשם שאינו פלאי מותר לקרות לאחר בפני אביו, דשיטת הרמ"א והכסף משנה דאסור לקרות לאחר ששמו כשם אביו בפני אביו אפי' בשם שאינו פלאי והדרישה והש"ך ס"ל שבשם שאינו פלאי מותר גם בפניו ולכן האשכנזים מחמירין בזה שלא לקרות בניהם בשם אביהם ואמנם כל ימי חיותם שהרי עלול מאוד שיקרא לבנו בשמו בפניו.

אלא שלכאורה לשיטת הב"י דס"ל אסור לקרות לאחר בשמו בפניו וכמו שכתב הכסף משנה שם ואע"פ כ הספרדים נוהגים להיתר בזה, אמנם הש"ך פסק להתיר ואפי' האשכנזים חוששים לאיסור וצ"ע.

בענין כבוד אשת אביו לאחר מיתתו ובעל אמו לאחר מיתת אמו

ומצינו ג"כ להיפוך בפ' י"ב דכתובות (דף ק"ג) דאינו מחוייב בכבוד אחיו הגדול אחר מיתת אביו, אף דכיבוד אשת אביו ואחיו הגדול הוא מדין כיבוד אב כמ"ש הרמב"ן שם לפי שגנאי להם שיתבזו לתולדותם והם מצטערים בזה הרבה ומנהג כל האנשים ליסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם עיי"ש, מזה משמע לכאורה דאינו מחוייב בכיבוד אב לאחר מותו, ולזה צ"ל לחלק דענין שהוא כבוד וגדולה בעצמותו כמו לומר אבא מארי, דבזה מנביה כבוד אביו זהו שייך גם לאחר מיתה, אבל כיבוד לעשות נחת רוח לאביו כעין מאכילו ומשקהו למנוע עזר מאביו, ומכלל זה לכבד אשת אביו ואחיו הגדול שהוא ענין נחת רוח לאביו ומניעת צער ממנו, בזה יש לומר דלא שייך לאחר מיתה דלא אכפת להו בזה' עכ"ל.

והנה למש"כ המנח"ח דכל דין אשת אביו אינו אלא כשעדיין הם נשואים אבל כשמת אחד מהם לא חשיב תו אשת אביו ובעל אמו, א"כ מאי ראייה מייתי הרעק"א מהא דאין מכבדין אשת אביו לאחר מיתת אביו דמכבדו כמותו אינו בעניין עשיית נחת רוח לאביו אלא כבוד וגדולה בעצם כמו לקרותו אבא מארי שהרי אפשר דלאחר מותו נוהג כל עניני כבוד, ומה דאינו צריך לכבד אשת אביו לאחר מותו משום שאינו תו אשת אביו שהרי מת, וקונה עצמה במיתת הבעל, וע"כ דס"ל להרעק"א דכל שהיתה אשת אביו חייב כבדה אלא שאחר מיתת אביו אינו חייב לכבדו בעשיית נחת רוח שנעשה רצונו, ולדבריו אם מתה אשת אביו ועדיין אביו קיים צריך לכבדה ולקרותה באופן מכובד משום שהוא נחת רוח לאביו שהוא עדיין חי.

הן אמת שהרעק"א הביא ראייה גם מאחיו הגדול שאינו חייב בכבודו לאחר מיתת אביו, ובהו גם אחר מיתת אביו הרי הוא עדיין אחיו הגדול, אבל קשה מאי דפשיטא ליה דאחיו הגדול לאחר מיתת אביו אינו חייב בכבודו, והרי ברמב"ם מפורש שחייב בכבודו גם לאחר מיתת אביו כמון שמדויק היטב בלשונו וכמשנ"ת, ואע"פ שהרמב"ן כתב להדיא דגם כבוד אחיו הגדול אינו חייב לאחר מיתת אביו, מכל מקום איך מייתי ראייה דאינו נוהג כבוד אביו בענינים של נחת רוח מהא אינו מכבד אחיו הגדול לאחר מיתת אביו, והרי להרמב"ם אינו כן, וא"כ להרמב"ם אודא ראייתו, וגם בהמשך דבריו כתב אף דכיבוד אשת אביו ואחיו הגדול הוא מדין כיבוד אב, ומשמע דמייתי ראייה גם מאשת אביו, וע"ע.

והנה ברעק"א הנדפס מחדש של הרב אריאלי שליט"א כתב שבכתב יד קדשו של הרעק"א כתוב בשינוי לשון, וז"ל, ומצינו גם כן להיפוך דאינו מחוייב בכבוד אשת אביו לאחר מיתת אביו, ועיין ברמב"ן בהשגות על הרמב"ם שכתב דהכי נמי אינו מחוייב בכבוד אחיו הגדול אחר מיתת אביו אף דכיבוד אשת אביו ואחיו הגדול הוא מדין כיבוד אב וכמו שכתב הרמב"ן, ומה שמשמע דאינו מחוייב לכבד אביו לאחר מיתתו ומהו הוכיח

כמש"כ שם, הרי שכל הוכחתו הוא מהרמב"ן שכתב דאינו חייב בכבוד אחיו הגדול לאחר מיתת אביו, וא"כ אדרבא נראה מדבריו כמו שכתב המנחת חינוך שאשת אביו לאחר מיתת אביו אינה אשת אביו אבל מאחיו הגדול מייתי ראייה לזה ולחכי הוצרך להביא ראייה מהרמב"ן ונראה שזה נכון היטב.

יבואר סברת הרמב"ן דאשת אביו לאחר מיתתה חשובה עדיין אשת אביו
אכן בהשגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם בריש שורש ב' נראה דלא ס"ל הכי שכתב שם, וז"ל, אבל אני מבאר סברתו בזה. אמרו שם בגמרא כתובות דף ק"ג הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לא. "הנה ביארו כי זה האיש שהוא בעל אמו אינו חייב בכבודו מפני כבוד עצמו אלא מפני שהוא כבוד לאמו" בענין האיש ההוא הרי זה פטור ממנו, נמצא כבוד נתרבה כאן מצוה יתירה על כבוד האבות אלא שיכבד אותם בכל ענין שיהיה להם כבוד. אבל אחיך הגדול אם חשבו הראשונים שאין המצוה כן אלא בחיי האבות לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם והם מצטערין בזה הרבה, ומנהג כל האנשים ליסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם. וכן נראה שלא נתרבה בו"ו יתירה אלא כעין מה שנתרבה בעיקר התיבה ואם כן הכל חוזר אל כבוד האבות, עכ"ל, והנה הוכיח הרמב"ן שאינו חייב בכבוד אשת אביו אלא משום כבוד אביו מהא דאינו חייב בכבודה לאחר מיתת אביו, ואי נימא דלאחר מיתת אביו אינה חשובה כאשת אביו א"כ אפשר דאשת אביו חייב בכבודה מפני כבוד עצמה אבל לאחר מיתת אביו אינה חשובה עוד כאשת אביו ולהכי אינו חייב בכבודה, ומוכרח דהרמב"ן ס"ל דגם לאחר מיתה שכבר אינה נשואה חשובה אשת אביו ומשום שהיתה אשת אביו, אבל מה שצריכים לכבדה הוא משום כבוד אביו, ולאחר מיתתו אינו חייב תו לכבדה שאינו עוד כבוד לאביו.

נמצא דלהרמב"ן אשת אביו שמתה צריכים לכבדה גם לאחר מיתתה כל עוד שאביו קיים משום כבוד אביו, ולא אמרין דכיון שמתה אינה עוד אשת אביו אלא כיון שהיתה אשת אביו אכתי יש חיוב לכבדה.

בענין בין השמשות ותוספת דת"ב לענין אבילות ידיה

התענית צריך להחמיר בספיקו.
ולענין אמירת תהלים נראה פשוט שמותר שהרי אפי' בתלמוד תורה היה מקום להתיר בספיקו וכ"כ באמירת תהלים שהמ"ב הביא שנחלקו בו הפוסקים אם אסור משום ת"ת.

אמנם במ"ב ריש סימן תקנ"ד כתב בשם הפמ"ג דבהש"מ דת"ב אסור בת"ת ומבואר דגם דין אבילות דת"ב נוהג בבהש"מ, וצ"ע בטעמא דמילתא.

ויעיין בספר שלמות חיים (סימן רכ"ה) שצידד השואל להתיר תלמוד תורה בבהש"מ דת"ב משום ההיא דכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בהש"מ, וכמו שהתירו שבות דשבת בבהש"מ הוא הדין התירו איסור אבילות דרבנן בבהש"מ, והגרי"ח זצ"ל אמר בזה שיהיה בעצמו ולא ימחה באחרים יע"ש.

אמנם יש מקום להתיר בנטילת ידים קודם ערבית משום שמה שאנו אין נוטלין הידים אלא עד פרקי האצבעות הוא מספק דאפשר דסמי בהכי אבל כיון שיש מן הפוסקים דס"ל דבעינן רחיצת כל היד לתפלה וא"כ בבין השמשות שהוא ספק אין צריך להחמיר אלא במה שאסור ביומו בוודאי אבל מה שנאסר מספק יש להתיר בבין השמשות משום ס"ס וצ"ע, וממשמעות הפוסקים נראה שלא התירו בנטילת ידים לתפלה אלא אחר צא"כ.

נשאלתי אם מותר לומר תהלים בבין השמשות של ת"ב, וכן אם מותר לטול ידים לתפלת ערבית של מוצאי ת"ב שהוא עדיין קודם צאת הכוכבים.

הנה בגמ' פסחים (דף נ"ד:) איתא דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביו"ה **ובין השמשות שלו אסור**, וכן אמרו משמו של ר' יוחנן, ואמרו שם דמה שנתבאר בברייתא אין בין תשעה באב ליו"ה א"כ אלא שיהו ספיקו מותר וזה ספיקו אסור דמאי לא לבין השמשות ודחי דאתי לספיקא דיומא.

והנה במנח"ח (מצוה ש"ג) בסופו נתבאר בטעמא שהחמירו בת"ב דאף בהש"מ שלו אסור משום דעיקרו של ת"ב הוא מדברי קבלה שהומרו כד"ל ולהכי גם בזה"ז דאינו אלא מדרבנן החמירו בספיקו ואסרו בהש"מ שלו, ולדבריו חי' נראה **דהחמירו רק בדין תענית ידי' שהוא עיקרו מדברי קבלה** אבל דין אבילות ידי' שאינו אלא מדרבנן אפשר דנקל בספיקו בבהש"מ, ולפ"ז יאה מותר בהש"מ דת"ב בת"ת ובשאלת שלום שאינו אסור אלא משום אבילות, וכן בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה שיש בו דיני אבילות בצנעא בבהש"מ לא ינהוג בו אבילות.

ולפ"ז אפשר דאי נימא דרחיצת ידיו ורגליו אינו אסור משום התענית אלא משום אבילות כמש"כ הרשב"א בתענית (דף י"ג) א"כ יש מקום להקל בנטילת ידים בבין השמשות, אבל למש"כ המנח"ח ומרן הגרי"ז שרחיצת ידיו בצונן אסור משום

עין רעה הוא שרש הרע לכל הרעות שבעולם

וכמו שאמרו באיכה 'עני עוללה לנפשי מכל בנות עיר' ואפשר לפרש על דרך מה שאמרו בגמ' נדרים סוף פרק ג' עיר קטנה ואנשים בה מעט עיר קטנה זו האדם ואנשים בה מעט הם האברים וכו' וזה כוונת הכתוב עני עוללה לנפשי את כל הצרות יותר מכל בנות עירי דהיינו יותר מכל האברים משום שהכל תלוי בעין.

ואפשר לומר עוד בזה דיסוד הצלחת האדם בעבודתו הוא לראות הכל בעין טובה ולדעת שכל מה שהקב"ה נתן לו הוא טוב ומושלם למה שהוא צריך ולא חסר לו כלום ובהו הוא עובד את הקב"ה בשלימות, אבל מי שבכל עת נרגן ורואה שחורות ואינו מרוצה וחושב שאילו היה אחרת היה מצליח הוא אינו עובד את עבודתו כראוי משום שאינו מרוצה ממצבו וזהו מה שמבקשים וישביענא מעינא בישא ומחברא דמלה"מ ומדינה של גיהנם.

וזה מה שחטאו ישראל במדבר שאמרו ישראל כשחזרו מהרעים, בדברים פרק א' ותרננו באהלים ותאמרו בשנאת ד' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו, וקשה להלום דברים אלו שהקב"ה שעשה לישראל כל הנסים הגדולים במצרים ובמדבר הוציא עמו ישראל בשנאתו אותם. וברש"י שם פירש את מה שאמרו בשנאת ד' אתנו הוציאנו מארץ מצרים וז"ל ורואתו לשנאת היתה, משל למלך בשר ודם, שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל, למי שהוא אוהב נתן של שקיא, ולמי שהוא שונא נתן לו של בעל, ארץ מצרים של שקיא היא, שנילוס עולה ומשקה אותה, וארץ כנען של בעל, והוציאנו ממצ' לתת לנו את ארץ כנען עכ"ל.

והאמת כמו שפירשו המפרשים שהקב"ה מאהבתו את ישראל רוצה שיהיו תלויים בו ומבקשים צרכיהם מאתו בכל עת כדאיתא ביזמא (דף ע"א). שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיש לו בן אחד פסק לו לרפואת ר' יעקב צבי בן חייא שושנה בתושה"ח

והסיר ד' מנך כל חלי.
בבעל הטורים כתב דהוא גמטריא של צ"ח קללות דהיינו שהוא ברכה שיוסר מאתו את הצ"ח קללות שבפרשת כי תבוא.

והנה בגמ' בבא מציעא (דף ק"א:) אמרו וחסרי ה' מנך כל חלי אמר רב וזו עין רב לטעמיה דרב סליק לבי קברי עבד מאי דעבד אמר תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ ושמואל אמר זה הרוח שמואל לטעמיה דאמר שמואל הכל ברוח, ע"כ.

ולשיטתו אויל בסנהדרין (דף צ"ג.) ורבנן להיכן אולו אמר רב בעין הרע מתו ושמואל אמר ברוק טבעו ורבי יוחנן אמר עליו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות.

והנה באתיקא סעודתא שתיקן האר"י ז"ל לאומרו בליל שבת איתא פיסקא אחת לבסוף יהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא, וישביענא מעינא בישא ומחברא דמלאך המוות ומדינה של גיהנם, ובפשטות קאי על עינא בישא שמביא המוות לעולם כמו שאמר רב בממה דוכתא.

אבל אפשר דקאי על העין רעה של האדם שרואה במה שאסור לראות, וכמו שאמרו בעבודה זרה (דף כ'): אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו וחורב שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריה ממנה פניו מוריקות.

והיינו דמלאך המוות הוא עצמו השטן כמו שאמרו בב"ב (דף ט"ו.) אמר ר"ל הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המוות, והמלאך המוות נעשה מכל העינים שראו בדברים שאינם הנונים כמו שאמרו העין רואה ולב חומד וכלי מעשה גומרין וזה מה שמחפלים וישביענא מעינא בישא ומחברא גיהנם היינו שאם נשמר מעין לא טובה ננצל ממלאך המוות.

וזהו כוונת הכתוב והסיר ד' מנך כל חלי הוא העין היינו שהקב"ה יצילנו מחטא העין שמביא כל הרעות שבעולם.